

ANALYSIS OF THE LEGAL STATUS OF STATELESS PERSONS WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATION

ISMAILOVA LOLA ABDULLAEVNA

Assistant-teacher of Karakalpak State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14602953>

ARTICLE INFO

Received: 26th December 2024

Accepted: 30th December 2024

Online: 31th December 2024

KEYWORDS

Statelessness, international law, denationalization, dual citizenship, national affiliation, human rights, civil rights, legal protection, political identification, social integration.

ABSTRACT

This article analyzes the legal status of stateless persons within the framework of international legislation. It also examines the historical, social, and political factors contributing to statelessness. The legislative gaps affecting the living conditions of stateless persons are discussed, and the role of international organizations in providing legal assistance to stateless individuals is highlighted. The primary goal of the article is to develop recommendations aimed at improving the international legal status of stateless persons. These recommendations are intended to enhance their social integration and increase their ability to fully enjoy human rights on an equal footing with other individuals.

FUQAROLIGI BO'LMAGAN SHAXSLARNING HUQUQIY MAQOMINING XALQARO VA MILLIY QONUNCHILIK DOIRASIDA TAHLILI

ISMAILOVA LOLA ABDULLAEVNA

Qoraqalpoq davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14602953>

ARTICLE INFO

Received: 26th December 2024

Accepted: 30th December 2024

Online: 31th December 2024

KEYWORDS

Fuqaroliksizlik, xalqaro huquq, fuqarolikdan mahrum qilish, ikki fuqarolik, milliy mansubiyat, inson huquqlari, fuqarolik huquqlari, huquqiy himoya, siyosiy identifikatsiya, ijtimoiy integratsiya.

ABSTRACT

Mazkur maqolada fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy maqomi xalqaro qonunchilik doirasida tahlil qilinadi. Shuningdek, fuqaroliksizlikka sabab bo'ladigan tarixiy, ijtimoiy, siyosiy omillar ko'rib chiqiladi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning yashash sharoitiga ta'sir qiluvchi qonunchilikdagi bo'shliqlar muhokama qilinib, xalqaro tashkilotlarning fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga huquqiy yordam ko'rsatishdagi roli yoritib beriladi. Maqolaning asosiy maqsadi fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning xalqaro huquqiy maqomini yaxshilashga doir tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu tavsiyalar ularning ijtimoiy integratsiyasiga va inson huquqlaridan boshqa shaxslar kabi to'liq foydalanish imkoniyatini oshirishga xizmat qiladi.

Fuqaroligi bo'lmagan shaxs atamasi o'z qonunchiligiga ko'ra hech bir davlat tomonidan fuqaro deb hisoblanmaydigan shaxsni anglatadi.¹ Bir so'z bilan aytganda, fuqaroliksizlik bu shaxsning hech qanday davlatga fuqarolik orqali bog'lanmaganlik holatidir. Bu turli huquqiy va ijtimoiy muammolarga olib keladigan vaziyatlardan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda bu masalaga oid ko'plab to'siqlar, qiyinchiliklar mavjud. Unga yechim topish uchun fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy maqomini chuqur tahlil qilish talab etiladi.

Dunyoda millionlab odamlar fuqaroliksizlik muammosiga duch kelmoqda. Bu ayrim vaziyatlarda ularning asosiy inson huquqlaridan foydalanish imkoniyatining cheklanishiga sabab bo'ladi. Bunday cheklovlar ta'lim olish, ishga joylashish, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish va boshqa fuqarolik huquqlardan foydalanishda yuzaga kelmoqda.

Fuqaroliksizlik holatining kelib chiqishi turli nazariyalar bilan tushuntiriladi. Fuqarosiz shaxslarni qanday aniqlash va tan olish atrofidagi muammolar, noqonuniy migratsiya va davlat tomonidan yaratilgan tasniflash shakllari bilan kesishgan joyda mavjud bo'lgan nazariyalarni o'qib chiqish orqali ko'rib chiqilishi mumkin. Darhaqiqat, fuqaroliksizlik huquqiy kategoriyasi yirik siyosiy va jamoaviy o'zgarishlar sababli yuzaga kelgan ikki jahon urushi natijasida qochqinlar kategoriyasi bilan birga va unga qarama-qarshi ravishda tasavvur qilingan.²

"Ko'chirilgan shaxslar"ning qanday rivojlangani haqida o'z tadqiqotlarida Huhn va Rass Ikkinchi Jahon Urushi oqibatida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Reabilitatsiya va Yordam Boshqarmasi terminni aniqlanmagan yoki noaniq millatga mansub shaxslarni o'z ichiga oladigan tarzda kengaytirilganini qayd etishgan. Bundan tashqari, fuqarosiz shaxslar va hujjatsiz, ko'chirilgan va boshqa noqonuniy maqomdagi muhojirlarning turli tajribalari o'rtasida parallellar chizish mumkin, ular turli xil nazariyalar bilan "liminal"³, "qonuniy mavjud emas"⁴, yoki "istisno holati"⁵ sifatida tasvirlangan.

Xalqaro huquqda fuqaroliksizlik masalalarini hal etishga xizmat qiladigan ikki asosiy xalqaro konvensiya mavjud:

1. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy maqomi to'g'risidagi Konvensiya. (1954).
2. Fuqaroliksizlikning oldini olish to'g'risidagi Konvensiya. (1961).

Ushbu ikkita hujjat ham fuqarosiz shaxslarning huquqlarini himoya qilishga va fuqaroliksizlik tufayli yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga qaratilgan. Bu ikki konvensiyaning o'ziga xos jihatlari quyidagilardan iborat:

1954-yilda qabul qilingan Konvensiya nafaqat fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy maqomini xalqaro miqyosda belgilab beradi, balki ularning asosiy huquqlarini ham kafolatlaydi. Uning asosiy maqsadlariga fuqaroligi yo'q shaxslarning kamsitilishining oldini olish, ya'ni irqi, dini, millati yoki siyosiy qarashlaridan qat'iy nazar qonuniy tengligi ta'minlash

¹ Convention relating to the status of stateless persons. 1954. https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1954-Convention-relating-to-the-Status-of-Stateless-Persons_ENG.pdf

² Huhn, Sebastian, and Christoph A. Rass. 2024. "Displaced Person(s): The Production of a Powerful Political Category." Ethnic and Racial Studies. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01419870.2024.2404488>.

³ Menjivar, Cecilia. 2006. "Liminal Legality: Salvadoran and Guatemalan Immigrants' Lives in the United States." American Journal of Sociology 111 (4): 999–1037. <https://doi.org/10.1086/499509>

⁴ Coutin, Susan Bibler. 2003. Legalizing Moves: Salvadoran Immigrants' Struggle for U.S. Residency. 1st ed. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.

⁵ Agamben, Giorgio. 2008. State of Exception. Chicago: University of Chicago Press

kiradi. Shu bilan birga, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishga joylashish, ta'lim olish, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish kabi fuqarolik huquqiga ega ekanligi belgilangan. Bu huquqlarning sud orqali himoya qilish huquqiga ega ekanligi ham ko'rsatilgan.⁶

1961-yilgi Fuqarosizlikni Oldini Olish To'g'risidagi Konvensiya fuqarosizlik muammosini kamaytirish va oldini olish maqsadida ishlab chiqilgan. Ushbu konvensiya bo'yicha, har bir bola tug'ilganda darhol fuqarolik huquqiga ega bo'lishi kerak, va agar avtomatik ravishda biror davlatning fuqaroligini olish imkoniyati bo'lmasa, tug'ilgan davlat tomonidan fuqarolik berilishi talab qilinadi.⁷ Shuningdek, hech kim o'z xohishi bilan yoki majburlab fuqarolikdan mahrum qilinishi mumkin emas, va fuqarolikni yo'qotish faqat qonuniy asosda va shaxsning roziligi bilan amalga oshirilishi lozim. Konvensiya, davlatlarni o'z fuqarolik qonunlarini shunday tuzishga undaydi ki, bu orqali tug'ilish bilan bog'liq fuqarosizlikning oldini olish mumkin bo'lsin, bu esa fuqarolik huquqlarining universal ta'minlanishiga yordam beradi.

Fuqaroliksizlik muammosi ko'pincha murakkab va ko'p qirrali sabablar natijasida yuzaga keladi. Ijtimoiy sabablarga etnik tozalashlar, milliy identifikatsiya siyosatlar va ko'chmanchi aholining ro'yxatga olinmaganligi kiradi. Iqtisodiy sabablar orasida fuqarolikni berish yoki tasdiqlash uchun talab qilinadigan yuqori moliyaviy to'lovlar va davlat xizmatlariga kirishning cheklanganligi mavjud. Siyosiy sabablar esa ko'pincha hukumatlarning istiqroratsizligi, davlat tuzilmasidagi o'zgarishlar va urushlar oqibatida yuzaga keladi, bu esa aholining bir qismi hujjatsiz qolishiga olib keladi.

Dunyo bo'ylab turli mamlakatlarda fuqarosiz shaxslar turli qiyinchiliklarga duch kelishadi. Masalan, Myanmadagi Rohingyalilar, ularning ko'pchiligi fuqarolik huquqlaridan mahrum qilingan va muntazam ravishda etnik zulmga uchraydi. Tailandda esa ko'plab fuqarosiz shaxslar ro'yxatga olinmagan qabilaviy guruhlariga mansub bo'lib, ular ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalana olmaydilar. Janubiy Amerikada, xususan Venesuelada siyosiy inqiroz tufayli millionlab odamlar boshqa mamlakatlarga ko'chib o'tishga majbur bo'ldi va ko'plari hujjatlarisiz yoki fuqarolik huquqlarisiz qolmoqda.

Fuqarosiz shaxslarga yordam berishda duch keladigan eng katta qiyinchiliklardan biri bu ularning huquqiy maqomlarini aniqlash va rasmiylashtirish jarayonidir. Ko'p hollarda, bu shaxslar kerakli hujjatlarni taqdim eta olmaydilar, chunki ular tug'ilgan paytda ro'yxatga olinmagan yoki hujjatlarini yo'qotgan. Shuningdek, siyosiy manfaatlar tufayli ba'zi davlatlar fuqarosiz shaxslarni rasman tan olishdan qochishadi, bu esa ularning huquqlarini himoya qilish va turmush sharoitlarini yaxshilash imkoniyatlarini cheklaydi. Xalqaro tashkilotlar va NGO'lar ko'mak berishga urinayotgan bo'lsalar-da, milliy qonunchilikdagi bo'shliqlar va xalqaro hamkorlikdagi yetishmovchiliklar samarali yechimlarni topishga to'sqinlik qiladi.

Fuqaroliksizlikka qarshi huquqiy kafolatlar tamoyil jihatidan olganda yaxshi tashabbuslar hisoblanadi, chunki ular davlatlarni fuqarolikdan mahrum qilish kabi inson huquqlarini buzishdan qaytarish maqsadida yaratilgan. Shu bilan birga, ular faqat fuqaroliksizlikning mazmuniga emas, balki fuqarolikning qiymatiga yanada chuqurroq ta'sir

⁶ Article 16. Convention relating to the status of stateless persons. 1954. https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1954-Convention-relating-to-the-Status-of-Stateless-Persons_ENG.pdf

⁷ UNHCR. (1961). Convention on the Reduction of Statelessness. Retrieved from https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-Reduction-of-Statelessness_ENG.pdf

qiluvchi boshqa tasniflash muammolarini ham yaratadi.⁸ Kimning fuqarosiz deb hisoblanishi masalasi, qaysi holatlarda hukumatlar fuqarolikni bekor qilish yoki fuqarolikdan mahrum qilishga haqli ekanligi haqida bahslar mavjud.⁹ Masalan, Buyuk Britaniya va Avstraliya kabi davlatlar faqat ikki fuqaroligi bor shaxslarning fuqaroligini bekor qilishga ruxsat beradi, bu esa ularni fuqarosiz qoldirmaslik uchun qilinadi. Tanqidchilar, bu amaliyot ikki fuqaroligi bor shaxslarni ikkinchi darajali fuqarolarga aylantirib, xavfli g'oyani davom ettirishini ta'kidlashadi: bir nechta milliy mansubiyatlarga ega odamlar shubhali sadoqatlarga ega bo'lishi mumkin, bu ularning fuqaroligini bekor qilishni oqlaydi.

Xalqaro va milliy darajadagi yechimlar. Fuqaroliksizlik muammosiga yechim topishda xalqaro hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Birinchidan, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan fuqaroliksizlikka qarshi konvensiyalar va kelishuvlar, davlatlarni ushbu masalalarni milliy qonunchilik darajasida hal qilishga undashi kerak. Masalan, davlatlar o'z fuqarolik qonunlarini shunday tuzishlari lozimki, bu qonunlar har bir shaxsning tug'ilishdan fuqarolik huquqiga ega bo'lishini ta'minlasin va hech kimni asossiz fuqarolikdan mahrum qilmasin.

Milliy darajada, hukumatlar fuqarosiz shaxslar va ularning huquqlarini himoya qilish bo'yicha aniq siyosatlar ishlab chiqishlari talab etiladi. Bu siyosatlar orqali fuqaroliksizlikka olib keladigan sabablarni bartaraf etish, shuningdek, fuqarosiz shaxslarning ta'lim, sog'liqni saqlash, ish va boshqa ijtimoiy xizmatlarga teng huquqlar bilan kirishini ta'minlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, fuqaroliksizlikka qarshi kurashishda faol va o'zaro hamkorlikdagi yondashuvlar, shuningdek, har bir shaxsning inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan siyosatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqaroliksizlik muammosi faqat qog'ozda emas, balki amalda ham samarali yechimlar topilganda kamayadi.

References:

1. UNHCR. (1954). Convention relating to the status of stateless persons. Retrieved from https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1954-Convention-relating-to-the-Status-of-Stateless-Persons_ENG.pdf
2. UNHCR. (1961). Convention on the Reduction of Statelessness. Retrieved from https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-Reduction-of-Statelessness_ENG.pdf
3. Huhn, S., & Rass, C. A. (2024). Displaced person(s): The production of a powerful political category. *Ethnic and Racial Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01419870.2024.2404488>
4. Menjivar, C. (2006). Liminal legality: Salvadoran and Guatemalan immigrants' lives in the United States. *American Journal of Sociology*, 111(4), 999-1037. <https://doi.org/10.1086/499509>
5. Coutin, S. B. (2003). *Legalizing Moves: Salvadoran Immigrants' Struggle for U.S. Residency*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁸ Amanda R. Cheong. Who counts as a stateless person? Nation-statist logics and the liabilities of potential citizenship elsewhere. page 8. 2024. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01419870.2024.2404482>

⁹ Gibney, Matthew J. 2013. "Should Citizenship Be Conditional? The Ethics of Denationalization." *The Journal of Politics* 75 (3): 646–658. <https://doi.org/10.1017/S0022381613000352>.

6. Agamben, G. (2008). *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Cheong, A. R. (2024). Who counts as a stateless person? Nation-statist logics and the liabilities of potential citizenship elsewhere. Page 8. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01419870.2024.2404482>
8. Gibney, M. J. (2013). Should citizenship be conditional? The ethics of denationalization. *The Journal of Politics*, 75(3), 646-658. <https://doi.org/10.1017/S0022381613000352>